



TILSHUNOSLIKNING LINGVOMADANIYATSHUNOSLIK VA LINGVOPRAGMATIKA BILAN BOG'LIQLIGI

Yoqubova Mahliyo Jabborali qizi

Student, UZSWLU

myoqubova205@gmail.com

Annotatsiya: Tilimiz asrlar davomida taraqqiy etgan, o'ziga xos imkoniyatlar bilan boyitilgan buyuk ne'matdir. U milliy qadriyatlarimiz, tafakkurimiz, ma'naviyatimizni, umuman, mohiyatimizni aks ettiruvchi o'ziga xos fazilatlarga ega. So'z va jumlarimizda milliy o'zligimiz, madaniyatimiz, dunyoqarashimizning mazmun-mohiyati qalbimiz va qalbimizda aks-sado berib turibdi. Ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan ma'lumotlarni til orqali saqlash va uzatish, avlodlar o'rtasidagi madaniy muloqotni osonlashtirish, uning rivojlanishini tarbiyalash muhim ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan nodir hodisa hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Lingvokulturologiya, maqollar, lingvokulturologik tahlil, lingvomadaniy kodlar.

Tilshunoslik va madaniyatshunoslik sohasi nafaqat lingvokulturologiyani, balki etnolingvistika, etnopsixolingvistika, til geopolitikasi, kognitiv lingvistika, lingvokonseptologiya, lingvoopersonologiya, antropologik tilshunoslik kabi fanlarni ham qamrab oladi. Biroq, lingvomadaniyatshunoslik, birinchi navbatda, tillarning madaniy hamkorligiga e'tibor qaratadi, ularni xalqlarning madaniy dunyosi prizmasidan ko'rib chiqadi va tilni madaniyatni ifodalash va rivojlantirishning muhim vositasi sifatida tan oladi. Ushbu kompilyatsiya lingvomadaniyatshunoslikning ba'zi nazariy masalalarini, shuningdek, tegishli tushunchalar va tillarning o'ziga xos madaniy xususiyatlarini ko'rib chiqadi. Unda lingvomadaniyatshunoslikning ilmiy fan sifatida vujudga kelishi, bu sohaga



oid dastlabki ilmiy faraz va g'oyalar, lingvistik-madaniy-etnik triadaning integratsiyalashuvi, moddiy va ma'naviy madaniyatga oid qarashlar, lingvomadaniyatshunoslik va etnolingvistikaning kesishish nuqtalari, tushunchasi haqida so'z boradi. lingvistik o'ziga xoslik va uning tuzilishi, shuningdek, tilning madaniy landshaftni tasvirlashdagi roli - barchasi ushbu to'planning birinchi qismida keltirilgan.

Antropotsentrik tadqiqot yondashuvlari lug'atlarda ham o'z aksini topa boshladi. Prof.N.Mahmudov rahbarligida tuzilgan "O'zbek tili parallellarining izohli lug'ati"da tilimizdagi parallel iboralarning lingvistik-madaniy xususiyatlari yoritib berildi. 2015-yilda O'zbekiston Milliy universiteti ilmiy kengashida "O'zbek tilidagi adabiy matnlarning antropotsentrik tahlili" mavzusida doktorlik dissertatsiyasi himoya qilindi. Ushbu maqola muallifi o'tkazilgan tadqiqotda antropotsentrik paradigmaning nazariy asoslari bo'yicha oldingi g'oyalarni taqdim etdi. Bundan tashqari, o'sha yili o'zbek tilshunosligida lingvomadaniyatshunoslikka bag'ishlangan birinchi lug'at hisoblangan lingvistik-madaniy terminologiyaning ixcham izohli lug'ati (D. Xudoyberganovanning "Lingvomadaniy atamalarning izohli lug'ati", 2015 yil) nashr etildi. Bu sohaning asosiy atamalari uchun tushuntirishlar beradi.

Til asrlar davomida bebaho madaniy bilimlarni avlodlardan avlodga yetkazishda bebaho vosita bo'lib kelgan. U nafaqat madaniyat mahsuloti, balki uning eng ko'zga ko'ringan konveyerlaridan biri sifatida ham xizmat qiladi. V.N. Lingvomadaniyatshunoslik sohasidagi yetakchi arbob Telya ta'kidlaydi: "Madaniyatning o'ziga xos "til"i bor, u orqali u biz bilan muloqot qiladi, o'zini nafaqat hunarmandchilik, rasm, musiqa, raqs, adabiyot va boshqa ijodiy mahsulotlar orqali namoyon etadi, balki birinchi navbatda tabiiy til bo'lgan madaniyatning o'zi "tili" orqali. Ko'rinib turibdiki, har qanday yangi ilmiy g'oyalar har qanday ta'lim sohasini olg'a suruvchi kuch hisoblanadi. Tilshunoslikda har qanday yangi nazariya, birinchidan, uning milliy kelib chiqishidan alohida hodisa sifatida qaraladi. Har bir nazariyotchi dastlab o'z g'oyalarini ona tilida asoslab beradi. Shu sababli, bir



tilshunoslik sohasidan boshqasiga yangi fikrni yangilik sifatida qo'llash har doim ham samarali bo'lmasligi mumkin. Biroq jahon tilshunosligida boshqa tillarni o'rganishda ham foydali bo'lishi mumkin bo'lgan nazariyalar mavjud. Shunday qilib, bu nazariyalar lingvistik universallarning ajralmas qismiga aylanadi. Lingvistik-madaniy kodlar nazariyasi lingvomadaniyatshunoslikning asosiy tushunchalaridan biridir. O'zbek lingvistik manzarasini ushbu nazariya nuqtai nazaridan tadqiq etish milliy tafakkurimizga xos tamoyillarni aniqlash imkonini beradi. Tilshunoslik, madaniyatshunoslik, etnografiya, psixolingvistika va ularning integratsiyasi lingvomadaniyatshunoslikni til-madaniy birlik, lingvomadaniyat, lingvistik-madaniy jamiyat, milliy-madaniy konnotatsiya, madaniy makon, pretsedensial birlik tushunchalari bilan faoliyat yurituvchi soha sifatida vujudga keltirdi. , lingvistik ong, lingvistik dunyoqarash va dunyoning obro'li ko'rinishi. Ular bir qator yangi tushunchalarni kiritadilar, ular orasida madaniy kodlar tushunchasi alohida o'rin tutadi. Til o'rganishning hozirgi bosqichi lingvokulturalistlarning o'ziga xos madaniyatlarni ajratish bo'yicha harakatlarini ko'rsatadi. Madaniy kodlar tushunchasi har bir madaniyatga xos bo'lgan ijtimoiy amaliyotlarning butun majmuasini, ijtimoiy o'yin normalari va qoidalarini, odamlar tomonidan yaratilgan baholash mezonlari va o'lchov tizimlarini anglatadi. Lingvistik-madaniy modellashtirish lingvistik-madaniy kodlar tizimidir, chunki u borliqning har bir jihatining tarkibiy o'xshashligini (modelini) qamrab oladi. Bu uning ichki qonuniyatlarini ochib beradi va tushunishni osonlashtiradi. Ijtimoiy me'yorlar va qadriyatlar madaniy kodlar kabi vaqt o'tishi bilan rivojlanib boradi. Bu jamiyatda turli fikrlar va qarashlarga olib keladi. Madaniy kodlarni ishlab chiqish qadriyatlarni qayta baholash bilan bog'liq. Madaniy kodlar asosida insonning dunyoni idrok etishi bilan bog'liq bo'lgan, arxaik va mifologik e'tiqodlardan kelib chiqqan qadimiy bilimlar saqlanib qolgan. Shuning uchun har qanday til tizimida mavjud bo'lgan lingvistik-madaniy kodlarni aniqlash va ularni o'ziga xos lingvistik-madaniy qadriyatlar, madaniy me'yorlar, aksiologik mulohazalar nuqtai nazaridan o'rganish alohida nazariy va amaliy ahamiyatga ega.



Tilshunoslar va lingvokulturalistlar, M.V. Pimenova, madaniy tushunchalarni bir necha guruhlariga bo'lib, ularni o'rganishga urg'u beradi:

- 1) madaniyatning umumiy insoniy kategoriyalari (falsafiy kategoriyalar - vaqt, joy, sabab, oqibat, o'zgarish, harakat, miqdor, sifat);
- 2) ijtimoiy madaniy kategoriyalar (erkinlik, adolat, mehnat, farovonlik);
- 3) milliy madaniy kategoriyalar (o'zlik, millat, birlik, ruh);
- 4) empirik kategoriyalar (yaxshilik va yomonlik, sharaf, qonun va haqiqat);
- 5) mifologik kategoriyalar, shu jumladan diniy (xudolar, qo'riqchi farishtalar, ruhlar, qahramonlar); mifologik kategoriyalar, mifologik tushunchalar, shuningdek, folklor va adabiy manbalardan olingan tushunchalar.

Bu tushunchalar, eng avvalo, tilning umumiy shakllari, so'zlar, iboralar, frazeologik birliklar, maqollar, idiomalarda namoyon bo'ladi.

Har bir milliy madaniyat o'ziga xos madaniy kodlarni tashkil etuvchi o'ziga xos til obrazlari bilan ajralib turadi. Ushbu kodlar til foydalanuvchisining o'zi idrok etayotgan dunyosini tasvirlashda uning ichki dunyosini tasvirlashga yordam beradi. Madaniy kodlar bilan bog'liq xususiyatlar o'xshatishlarga o'xshash rejimda ishlaydi. Tushunchalar til orqali turli yo'llar bilan ifodalanadi, ko'pincha bitta va bir xil tushuncha uchun bir nechta belgilash usullaridan foydalanadi. Tushunchalarning vizual belgilari tilda metafora orqali ishlatiladi. Bunday tasvirlar til foydalanuvchilariga ular foydalanadigan lingvistik iboralar ichida mavjud bo'lgan madaniy kodlarni amalga oshirishga imkon beradi. Muhimligini ta'kidlab, xayoliy dunyoning metaforik ko'rinishi milliy kontekstdagi tushunishni aks ettiradi. Metforalarning universalligi va o'ziga xosligi bizning ichki dunyomizni lingvistik tasvirlarda ifodalashning umumiy mexanizmlarini tushunishga yordam beradi.

Xulosa. Aniqroq qilib aytadigan bo'lsak, metafora ma'lum bir sohaga oid mavhum tushunchalarni ifodalashning keng tarqalgan va aniq usulidir. Madaniy kodlarda aynan metaforik munosabatlar birinchi o'ringa chiqariladi. Keng qabul qilingan kontseptual



metafora tizimi odatda ongli, avtomatik va intuitiv harakatlarsiz qo'llaniladi. Biz g'oyalar haqida o'ylaganimizda, odatda, fikrlarimizda "yuqoriga" va "pastga"ni tasavvur qilmaymiz. Shuning uchun kontseptual metafora bizni turli ob'ektlar orqali bir sohani boshqasi nuqtai nazaridan o'ylashga o'rgatadi. Dunyoni o'z ko'zlari bilan tushunish uchun ishlatilgan metaforalar tarixiy davrlarda turli madaniyat vakillari va turli madaniyatlar o'rtasidagi farqlarni yaxshiroq tushunishga yordam berdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Худойберганава Д. Лингвакультрологияда маданият кодлари тушунчаси ва талқини // Ўзбек тили ва адабиёти - Тошкент, 2009.- № 3 В. 34.
2. Ойноткинова Н.Р. Соматический код культуры в пословицах и поговорках алтайцев//Сибирский филологический журнал – Новосибирск, 2011. - № 3. - С. 5-14
3. Собитова З.К. Лингвокультрология: учебник. – М. Флинта: Наука, 2013. –С 8-9.
4. Красних В.В. Коды и эталоны культуры (приглашение к разговорь) // Язык, сознание коминикация: Сб. статей. – М.: МАКС Пресс, 2001. – С.6.
5. Usmonov F. O'zbek tilidagi o'xshatishlarning lingvomadaniy tatqiqi. // - Andijon, 2019. – В. 25-28.